

представление целостного образа рól детерминированных плціа oraz их zmian, lecz их засыгналізаванне і запросненне да дыскусіі на іх тэмаці, час покаже ці і ў які спосаб новыя вазерункі сія ўтрываюць.

LITERATURA

- Bartmiński J. Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata// *Языковой образ свіата*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin 1990. - S. 103-120.
- Bartmiński J., Panasiuk J. Stereotypy językowe// *Współczesny język polski*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin 2001. - S. 371-396.
- „Язык а культура”. Т. 9. *Плеч в языке і культурзе*. Pod red. J. Anusiewicz, K. Handke. Wrocław 1994.
- Karwatowska M., Szpyra-Kozłowska J. *Lingwistyka płci. Ona і on w языке polskim*. Lublin 2005.
- Kloch Z. *Язык і плеч: Рóżне подейсіа бадавчыя*// „*Паміятнік Літэрацкі*” 2000. Z. 1. - S. 141-160.
- Mandal E. *Подміотавыя і інтэрпэрсанальныя кансеквенцыі стэрэотыпаў звязаных з плціа*. Katowice 2004.
- Melosik Z. *Крызыс мęскоці в культурзе в спóлчэснай*. Kraków 2006.
- Miluska J. *Тозсамосць кобіеты і мęжчыны в цыклу жыця*. Poznań 1997.
- Nowosad-Bakalarczyk M. *Мęскі і жёнскі пункт вядзення в языковым образе свіата*// *Пункт вядзення в языке і культурзе*. Pod red. J. Bartmińskiego, S. Niebrzegowskiej-Bartmińskiej, R. Nycza. Lublin 2004.- S.278-291.
- USJP: *Універсальны слоўнік языка polskiego*. Pod red. S. Dubisza. Warszawa 2003. T.1-4.

Герд Генчаль

ТЭАРЭТЫЧНАЕ АСЭНСАВАННЕ СІСТЭМНАСЦІ МЯШАНАГА БЕЛАРУСКА-РУСКАГА МАЎЛЕННЯ¹

1. Некаторыя зыходныя паняці

Дыхатамічны погляд на мову² (як на нейкую асобную мову) ужо з часоў Фердынанда дэ Сасюра прадугледжвае яе падзел на *мову і маўленне*. Побач з гэтай паняццевай парай знаходзяцца іншыя дыхатаміі, такія як *моўная структура і маўленчая дзейнасць, валоданне мовай і выкарыстанне мовы, сістэма і тэкст, схема і ўжытак і, нарэшце, падзел Хомскага на competence і performance*. Агульнае для ўсіх гэтых дыхатаміяў – гэта разуменне, што з

¹ Дадзеная праца з’яўляецца часткай навукова-даследчага праекта “Die Trasjanka in Weißrussland - eine „Mischvarietät“ als Produkt des weißrussisch-russischen Sprachkontakts. Sprachliche Strukturierung, soziologische Identifikationsmechanismen und Sozioökonomie der Sprache” (“Беларуская трасянка – мяшаная мова як прадукт беларуска-рускіх моўных кантактаў: Яе лінгвістычныя структуры, механізмы сацыялагічнай ідэнтыфікацыі і сацыяэканомія мовы”). Я ўдзячны Вінфрыду Бэдару, Герману Бідару і Сяргею Запрудскаму за каментарыі да больш ранняй версіі гэтага артыкула. Натуральна, усе хібы, што засталіся пасля гэтага, з’яўляюцца маімі.

² У рамках такога падыходу існуе і трэцяе вымярэнне – уласцівая ад прыроды здольнасць людзей гаварыць, дэ Сасюрава (*faculté du langage*), ці, у духу генератыўнага падыходу, універсальная граматыка як прыроджаная сістэма універсальных прынцыпаў, якія фундаментальна вызначаюць адпаведныя структуры канкрэтных моў. Няма патрэбы ў далейшым разглядаць гэтае трэцяе вымярэнне, паколькі “структурныя адрозненні” паміж беларускімі і рускімі варыянтамі, якія абмяркоўваюцца тут, без сумневу, не належаць дыскусійнаму полю “прыроджанае” vs “непрыроджанае”.

вузкага сінхранічнага гледзішча кожнае першае паняцце з названых пар (разам з іншымі паняццямі, такімі, як, напрыклад, інтэлектуальныя здольнасці ці ментальны стан размоўцы або аўтара) прадвызначае другое. Варта прыгадаць знакамітае сасюраўскае параўнанне мовы з шахматамі (як з “сістэмай”, што мае правілы і якасна ды колькасна дыферэнцаваныя фігуры), а маўлення – з бясконцымі асобнымі шахматнымі партыямі. Аднак Сасюр таксама адзначае (з пэўнага дыяхранічнага гледзішча) і ўплыў маўлення на мову: няма нічога ў мове, што б не ўзнікла перш ў маўленні [de Saussure 1967, 201]. Урэшце-рэшт, структуры і сістэмы ўзнікаюць з маўлення, вуснага ці пісьмовага.

Навуковае апісанне першых з вышэйзгаданых паняццяў, якія далей называюцца “сістэмай”, мае на ўвазе абстрагаванне ад пэўных дэталей той з’явы, якую ўтвараюць другія з вышэй згаданых паняццяў і якая ў далейшым пазначаецца як “маўленне”. Мова (langue) была сацыяльным прадуктам для дэ Сасюра; Хомскі ставіў у цэнтр увагі “ідэалізаванага размоўцу / слухача”, у прыватнасці, яго “ментальныя” ці “кагнітыўныя рэпрэзентацыі”. У абодвух выпадках, абстрагаванне – гэта пэўнае ігнараванне індывіда, і не толькі “ідыясінкразіі” яго маўлення (ідыялектальнага маўлення), але і адрозненняў паміж яго ўласнымі варыянтамі (ідэалектамі). Сістэма мовы – гэта, урэшце-рэшт, сістэма сістэм яе носбітаў (з прамежкавай “групойкай” у выглядзе дыялектаў і сацыялектаў, гл. ніжэй), і ўласна – гэта дыясістэма, якую з прычыны лепшай нагляднасці і лягчэйшага апісання большасць лінгвістаў разглядае як ідэалізаваную “адзіную сістэму” (асабліва у стасунку да літаратурных моў).

Калі прыняць дыяхранічны погляд, што маўленне мяняе структуры або сістэмы і нават стварае новыя, то гэта ў большасці выпадкаў звычайна звязана з доўгатэрміновымі працэсамі. Наадварот, больш нядаўнія даследаванні (такія, як [Harder 2003]), падкрэсліваюць якраз значэнне дыяхраніі (у сэнсе – “кароткачасовай дыяхраніі”) для сістэмнасці маўленчых з’яў. Моцна спрашчаючы, можна сказаць, што пры камунікацыі ў сацыяльных кантэкстах уласцівы кожнаму індывіду моўны элемент выкарыстоўваецца (у самым шырокім сэнсе) інтэрактыўна, г. зн. ужываецца ў прадбачанні рэакцыі партнёра па камунікацыі, затым параўноўваецца з фактычнай рэакцыяй партнёра, перш чым быць застасаваным унутрана “індывідуальна-сістэмным” чынам. Гэта адбываецца ў цыклах “speech events” – маўленчых актаў. Сістэмныя (Гардэр называе іх “функцыянальнымі”) адносіны патрабуюць як мінімум аднаго цыкла з двух крокаў: ужыванне і ацэнка ўжывання. “Мова хістаецца паміж унутраным і знешнім падзелам”, сцвярджае Гардэр [Harder 2003, 66 / 70].

У сітуацыях моўнага кантакта ці, дакладней, тады, калі прадстаўнікі адной мовы ці моўнай разнавіднасці (у такім выпадку гэта – зыходная мова) жадаюць выказацца на іншай мове (у такім выпадку гэта – мэтавая мова), такое „прадбачлівае выкарыстанне” і “застасаванне” адбываецца ў бурлівай форме. Гэта значыць, па-першае, што чаканне рэакцыі партнёра па камунікацыі на мэтавай мове звязана, як правіла, з няўпэўненасцю (з прычыны недастатковасці вопыту), а таму, па меншай меры, часткова вызначана сістэмай зыходнай мовы, і па-другое, што застасаванне можа атрымацца выразней у працэсе засваення новай мовы, чым пры выкарыстанні элементаў ужо набытай (г. зн. роднай) мовы. У такіх “кароткачасовых

працэсах" даходзіць да ўтварэння новых структур, якія Селінкер [Selinker 1972] назваў, як вядома, "інтэрмовай" (*interlanguage*). Яна характарызуецца ўласцівасцямі абодвух моў, што леглі ў яе падмурак (як зыходнай мовы, так і - дзякуючы інтэрферэнцыі - мэтавай мовы), але таксама і новымі структурнымі ўтварэннямі на базе ўніверсальных працэсаў (прынцыпаў). Пры гэтым узнікае "міжмова" (*Interrede, interspeech*), натуральна, моцна зменлівая і можа дэманстраваць, часам большы ці меншы ўплыў зыходнай мовы, нават у аднаго і таго ж самога чалавека. У такім працэсе - працэсе засваення другой (трэцяй) мовы - можна лепш назіраць тое, што складаней убачыць у дыяхраніі асобнай мовы, але што, па апошнім рахунку, нікім не абвяргаецца сумненню: „лінгвістычныя структуры ўсталёўваюцца, падтрымліваюцца, застасоўваюцца і мадэфікуюцца праз ўжыванне" [Langacker 2009, 123]. Таму самыя крайнія падыходы, арыентаваныя на ўжыванне, інтэрпрэтуюць сістэму і структуру мовы ці моўнай разнавіднасці як пабочную з'яву маўлення ці ўжывання, грунтоуючыся на абстрагаванні ад ідэалектальнага маўлення і ідэалектальнай сістэмы, хаця паміж гэтымі ідэалектальнымі ўтварэннямі існуюць значныя супадзенні (параўн.: [Hopper 1998; Geeraerts 2009]). Апошнія падыходы зыходзяць з "варыятыўнай" мадэлі мовы. Гэта значыць, што з'явы варыятыўнасці моўнай прасторы адыгрываюць цэнтральную ролю ў гэтых падыходах, тады як у структуралісцкіх³ (негледзячы на

³ Нават пры тым, што Трубяцкой [Trubetzkoy 1936] з яго супрацьпастаўленнем апазіцыі і варыяцыі і з размежаваннем паміж факультатывнай (свабоднай) і дадатковай (пазіцыйнай) варыяцыямі стварыў неабходныя перадумовы для гэтага.

[Weinreich 1954]) і генератыўных⁴ парадыгмах яны доўга заставаліся на ўзбочыне. Усе тэарэтычна "развітыя" апісанні змен у прасторавым ці сацыяльным вымярэнні (гл. ніжэй) прадугледжваюць эмпірычнае апісанне альбо веданне адпаведнага набору даных маўлення, які асабліва для сацыяльна (у самым шырокім сэнсе) дэтэрмінаваных разнавіднасцяў уяўляе сабой часта або недастаковы, або толькі зародкавы выпадак.

Наступнае паняцце, на якое ў гэтай сувязі трэба звярнуць увагу, гэта норма. Як правіла, адрозніваюць экспліцытную норму (кадыфікаваную, санкцыянаваную) як яна зафіксавана ў "нарматыўных" граматыках і слоўніках сучасных літаратурных моў, ад імпліцытнай нормы - рэальнага ўжывання (узусу), якая ўзнікае нават тады, калі экспліцытныя канвенцыі пісьменства ці нармалізацыя не існуюць для дадзенай мовы ці яе разнавіднасці. (Калі нейкая кадыфікаваная норма існуе і прынятая пэўнай маўленчай супольнасцю, то тады яна, натуральна, будзе ўплываць на ўзуальную норму.) У прыватнасці, у рамках сваёй тэорыі структуралісцкай лексічнай семантыкі Касерыу [Coseriu 1979] супрацьпастаўляе нормы рэальнага ўжывання і сістэме, і маўленню (як нейкай "традыцыйнай рэалізацыі" гэтай сістэмы). Такое паняцце ўказвае на сітуацыю (у асобных моўных з'явах), якая прыблізна можа быць апісаная наступным чынам: "На падставе граматыкі і лексікі на дадзенай мове / яе разнавіднасці гэтак можна сказаць, але ў большасці выпадкаў так не робяць, а гавораць інакш, а менавіта..."

⁴ Наконт адносна нядаўніх зрухаў у генератыўнай парадыгме гл.: [Barbiers 2009].

Трэба адзначыць, што ў многіх апісаннях прасторава ці сацыяльна дыферэнцаванай разнавіднасці (пад “дахам” пэўнай літаратурнай мовы) не робіцца паслядоўнага метамоўнага адрознення паміж “сістэмай” і “нормай” і “маўленнем”, ці, дакладней, паміж “сістэмай” і “нормай”. Наадварот, апісанні ці падыходы, што засяроджаныя на сістэме або на “структурах” (як складніках сістэмы), ці засяроджаныя на маўленні і ўзусе (параўн.: [Boye, Engberg-Pedersen 2010]), пераважаюць. Тым не менш, пры абмеркаванні пытання наконт сістэмнасці мяшанага беларуска-рускага маўлення (якое ў большасці выпадкаў называецца трасянкай), г. зн. пытання наконт “існавання” (новай) сістэмы як асновы мяшанага беларуска-рускага маўлення, пытанне “нормы” адыгрывае цэнтральную ролю для даследчыкаў гэтай з’явы. Менавіта яно і будзе ў далейшым аб’ектам уважлівага разгляду.

2. Вымярэнне варыяцый у лінгвістычнай прасторы

Калі паставіць пытанне наконт нормы ў мяшаным беларуска-рускім маўленні, то стане ясна, што гаворка не можа ісці пра кадыфікаваную норму – яе там няма зусім. І гэта, натуральна, тлумачыцца тым фактам, што не было “сацыяльнай патрэбы” ў такой кадыфікацыі. (Наадварот, мяшанае беларуска-рускае маўленне стыгматызуецца ў Беларусі, як гэта адбывалася з многімі іншымі формамі мяшанага маўлення, напрыклад, з мяшаным польска-нямецкім маўленнем у Верхняй Сілезіі да і пасля Другой сусветнай вайны.) Пытанне толькі ў тым, ці маецца норма ўжывання, г. зн. узус, які ў стасунку да адпаведных моўна-структурных пераменных можа паказаць прэферэнцыі размоўцаў адносна той ці іншай з’явы, г. зн. іх перавагі аднаму варыянту перад іншым (беларускаму vs. рускаму). Спрашчаючы, можна сказаць, што моўныя з’явы ў гэтым

кантэксце – тыя самыя, што пакладзены ў аснову дыялекталогіі: т. зв. ізагласы ў „арэальнай прасторы”, толькі перанесеныя ў сацыяльную прастору (гл. ніжэй). Гэта значыць, што вартасць асобных з’яў (напрыклад, перавага аднаму варыянту перад іншым) можа быць абумоўлена як арэальнымі фактарамі, так і сацыяльнымі. Таму вызначэнне арэальных і сацыяльных вымярэнняў прадугледжвае напачатку як мага больш шырокі ахоп маўленчых даных у арэальнай і сацыяльнай “прасторы”.

З сінхранічнага погляду, як вядома, трэба прымаць у разлік тры асноўныя вымярэнні варыяцыйнасці ў мове, ці ў “моўнай прасторы”. У дадатак да “дыяпапічнага”, г. зн. арэальнага вымярэння, сацыяльнае вымярэнне звычайна падзяляецца далей на “дыястратычнае”, скіраванае на сацыяльныя шыхты ці групы, і на “дыяфазічнае”, якое адносіцца да камунікацыйных сітуацый. Усе тры вымярэнні трэба прымаць як кантынуумы (параўн.: [Berruto 2009, 226-227, 237])⁵. У прыватнасці, для дыястратычнага кантынуума было падкрэслена, што адрозненні паміж “сацыяльнымі дыялектамі”, г. зн. дыястратычнымі разнавіднасцямі, выражаны хутчэй колькасна, чым якасна (напрыклад: [Romaine 1994, 70]). Гэта значыць, што ў індывідуумаў, якія ўтвараюць пэўную сацыяльную групу, магчыма, сустракаюцца ўсе варыянты нейкай моўнай з’явы, толькі са значна рознай частотнасцю параўнальна з прадстаўнікамі іншых сацыяльных груп. Гірац падкрэслівае, што ўсе тыпы моўных разнавіднасцяў (уключаючы таксама “традыцыйныя” дыялекты) “больш размытыя, чым гэта дапушчаецца традыцыйным поглядам на «моўную

⁵ Уцэлым, паняцце “дыялектнага кантынууму”, г. зн. дыяпапічнай з’явы, з гэтых трох найбольш распаўсюджана.

сістэму» [Geerarts [2009] 2010]. Блізка да гэтага трэба разумець і заўвагу Традгіла [Trudgill 1986] наконт кантакта дыялектаў, у прыватнасці, наконт развіцця новых гарадскіх «мяшаных дыялектаў» з больш старых вясковых, г. зн. дыятапічных разнавіднасцяў. Згодна з Традгілам, праяўленне ўсіх спрадвечных геаграфічных варыянтаў пэўных моўных з'яў патрабуе, па меншай ступені, двух ці трох пакаленняў у новым гарадскім асяроддзі, перш чым у «працэсах выраўноўвання» для адзінай з'явы стабілізуюцца больш ці менш выразныя звышіндывідуальныя прэферэнцыі аднаго са спрадвечных, старых варыянтаў ці, магчыма, новых, напрыклад, «гібрыдных» варыянтаў⁶. Аднак непрафераваныя карыстальнікамі варыянты адзінкава могуць сустракацца ў маўленні больш позніх пакаленняў зноў і зноў, асабліва тады, калі зыходная разнавіднасць захоўваецца, а новая, мяшаная разнавіднасць застаецца з ёй у кантакце. Тэарэтычна, адносна ўсіх варыянтаў пэўнай з'явы, што вынікаюць з асобных моў або разнавіднасцяў, якія знаходзяцца ў кантакце, дапушчаецца нейкая прынцыпова свабодная варыяцыя, г.зн. высокая ступень

⁶ У гэтай гібрыдызацыі часта адыгрываюць ролю таксама ўніверсальныя працэсы, г.зн. агульныя структурныя прэферэнцыі. Генчаль [Hentschel 2008] апісвае тэндэнцыю да фармавання спецыфічнай парадыгмы ўказальных займеннікаў блізкага дэйкіса ў сям'і (што залучае сяброў і знаёмых) у Баранавічах. Гэтая тэндэнцыя вызначаецца, з аднаго боку, засваеннем напачатку слова рускага галоснага гукі *ě* замест беларускага зычнага *h(ě)*-, але з іншага боку, уніканнем характэрнага для рускай мовы аламарфізму чаргаванняў [t ~ t'] у фіналі кораня, напрыклад, у форме Р. скл. мн. л., параўн.: рус. *étich* з [t'], але бел. *hétich* з [t], вынікам чаго становіцца форма *étich* з [t] – найбольш часты варыянт у такой мяшанай гаворцы.

функцыянальнай эквівалентнасці ці функцыянальнага супадзення.

3. Моўная сітуацыя

Моўную сітуацыю ў беларускіх гарадах (з тэндэнцыяй пашырэння на вёску), а таксама скрайняе пашырэнне мяшанага беларуска-рускага маўлення сцісла можна абмаляваць наступным чынам (гл., напрыклад: [Zaprudski 2007]). Масавая індустрыялізацыя і ўрбанізацыя, асабліва ў 1960-70-х гг. прывяла, з аднаго боку, да масавай міграцыі з вёскі ў горад аўтахтонных прадстаўнікоў беларускай мовы (гл. ніжэй), а з другога – да значнай іміграцыі асоб з іншых частак Савецкага Саюза, асабліва з РСФСР. У той час, як апошнія звычайна займалі больш высокія пасады на новых прадпрыемствах і ўстановах, пераважная большасць беларускіх мігрантаў асядала на менш адказных пасадах. Ім былі ўласцівыя розныя дыялекты беларускай мовы, г. зн. выразна дыятапічная разнавіднасць, якая і з'яўлялася іх першаснай моўнай сацыялізацыяй. Наколькі глыбока гэтыя дыялекты былі закранутыя зменамі пад уплывам рускай мовы (у тых часы і зараз), застаецца адкрытым (для доследаў) пытаннем. Беларуская літаратурная мова – гэта, як вядома, разнавіднасць са слабым распаўсюджаннем (аж да сённяшняга дня) у шырокіх колах беларускага грамадства. Яна і раней і зараз выкарыстоўваецца вельмі рэдка, хаця часцей у школе – больш (раней, асабліва на вёсцы, нават як мова навучання) ці менш (часам амаль як замежная мова)⁷. У гарадскіх цэнтрах беларускія мігранты з вёскі мусілі актыўна звяртацца да рускай мовы, якой яны

⁷ Беларуская мова як сродак навучання заўжды выкарыстоўваецца для такіх прадметаў, як беларуская мова і літаратура, і менш – гісторыя Беларусі.

валодаці на вёсцы хутчэй пасіўна (як правіла, дзякуючы школьным заняткам), але не былі абавязаны ўжываць яе ў штодзённым жыцці. У беларускіх гарадах мігранты з вёскі сустракаліся пераважна з гутарковай формай (*разговорная речь*) рускай літаратурнай мовы, якая ўжывалася ў гарадах, таксама з самой рускай літаратурнай мовай, якая ўжывалася ў розных кантэкстах, і, радзей з рускім дыялектам. Без рускай мовы звычайная прафесійная кар’ера і прасоўванне на цэнтральныя пасады былі немагчымыя, ва ўсялякім выпадку, у савецкім грамадстве, асабліва ў спрадвечна славянамоўных рэгіёнах. Это вяло да таго, што многія беларускія мігранты з вёскі клапаціліся, каб размаўляць па-руску (так, як яны ўмелі ці думалі, што ўмеюць) са сваімі дзецьмі, незалежна ад таго, дзе тыя былі народжаны – у горадзе ці не. (Гэта добра вядомая з’ява ў галіне моўнага зруху, напрыклад, для Паўночнай Германіі, дзе людзі на вёсцы пераходзілі ад ніжнянмецкага дыялекта да літаратурнай мовы, заснаванай на верхнямецкім дыялекце, як да мовы штодзённага жыцця толькі ў апошнія стагоддзі). Маўленне першага пакалення мігрантаў з вёскі можа быць апісанае (паводле [Selinker 1972]) як інтэрмова, арыентаваная на рускую мову як мэтавую мову, але з вельмі моцнай інтэрферэнцыяй зыходнай мовы – (дыялектнай) беларускай. Паколькі новыя гараджане – аўтахтонныя беларусы – размаўлялі і размаўляюць на гэтай мове паміж сабой і са сваімі дзецьмі (у адрозненне, напрыклад, ад французаў, што вывучаюць нямецкую мову і паміж сабой размаўляюць, натуральна, па-французску), то відавочна, што ўзнікаюць перадумовы для стабілізацыі⁸

⁸ І. Ліскавец у сваёй працы [Ліскавец 2005] называе трасянку “застылай інтэрмавай”, аднак з-за абмежаваных эмпірычных магчымасцяў не

такога маўлення ў выглядзе новай структуры і ўзнікнення сістэмы праз ужыванне і сацыяльнае ўзаемадзеянне. Тым не менш, гэта адкрытае і спрэчнае пытанне, якое тут і абмяркоўваецца – ці адбылося гэта ў выпадку “трасянку” і ў якой ступені.

Нашае ўласнае моўна-сацыялагічнае даследаванне [Hentschel, Kittel 2011 (у друку)] ясна ўказвае на тое, што гэтае мяшанае маўленне захавалася, па меншай меры, таксама ў пакаленні дзяцей мігрантаў з вёскі – як форма камунікацыі з членамі сям’і, сябрамі, знаёмымі і калегамі. І гэта нягледзячы на тое, што больш маладое пакаленне мела нашмат лепшыя і больш шырокія магчымасці авалодваць рускай літаратурнай мовай і выкарыстоўваць яе (што яно і рабіла). Гэта значыць, што для іх мяшанае маўленне – гэта яшчэ адзін канал камунікацыі побач з рускай мовай, але ні ў якім разе не “кепска вывучаная руская мова”. Зразумела, што руская мова ў іх таксама паказвае пэўны беларускі “мясцовы каларыт”, асабліва ў вымаўленні – як і літаратурная нямецкая мова ў розных арэалах Германіі.

На ўзроўні літаратурных моў руская выразна дамінуе, як вядома, у Беларусі, нават тады, калі беларуская мова фармальна, г. зн. па закону, раўнапраўная з ёй. На вёсцы беларускія дыялекты яшчэ адносна жывыя, нягледзячы на ўплыў рускай мовы ці тэндэнцыі да пашырэння мяшанага беларуска-рускага маўлення [Курцова 2005]. Сфера мяшанага беларуска-рускага маўлення выяўляе пэўную дыястратычную і дыяфазічную камбінацыю ў гарадскіх

можа паказаць гэтае “застыванне”, г.зн. фармаванне новай сістэмы. Наогул, любыя “інтэрмовы” даюць пачатак новым сістэмам, абумоўленым моўнымі кантактамі, як, напрыклад, кайнэ (параўн.: [Hock 1991]).

кантэкстах, дзе яно, так бы мовіць, заняло месца (згодна з ідэяй Касерыу пра “архітэктурную мову”) паміж аўтахтоннымі беларускімі дыялектамі і дамінуючай рускай літаратурнай мовай. Гэта нагадвае прамежкавыя разнавіднасці нямецкай мовы (асабліва ў цэнтральных і паўднёвых абласцях, дзе дыялект і літаратурная мова больш падобныя адзін да аднаго, чым на поўначы) ці італьянскай мовы. У апошняй па-сутнасці мае месца сумеш літаратурнай мовы і аўтахтонных дыялектаў, што стварае дыятапічны кантынуум, які, тым не менш, не трэба раўнаць са старымі, аўтахтоннымі класіфікацыямі дыялекта. Натуральна, літаратурная мова (у Беларусі, як ужо было сказана, гэта хутчэй руская мова, чым беларуская) у прамежкавых разнавіднасцях абмяжоўвае старыя дыятапічныя з’явы. У той жа час іншыя “тэндэнцыі выроўноўвання” (у сэнсе Традгіла [Trudgill 1986]) могуць памяншаць дыятапічную дыферэнцыяцыю. У ранейшых абмеркаваннях беларускай сітуацыі гэтыя чыннікі істотна ігнараваліся.

4. Альтэрнатыўныя ацэнкі

Беларускія лінгвісты, такія як Г. Цыхун і Н. Мячкоўская, абодва “першапраходцы” навуковага вывучэння “трасянке” (гл. напрыклад: [Цыхун 1998; Цыхун 2000; Сучун 1998; Тсыхун 2006; Мечковская 2007; Мечковская 2007а; Мячкоўская 2007]), адмаўляюць мяшанаму беларуска-рускаму маўленню ў якой бы то ні было сістэмнасці. Іх галоўным аргументам з’яўляецца адсутнасць у ім нормы ці ўзусу, хаця б у адносінах да “прапорцыі пранікнення ў мову рускіх ці беларускіх элементаў”. Няясна, на якой падставе выносіцца гэты прысуд, паколькі дагэтуль (з боку беларускіх вучоных) не вялося даследаванняў, якія б спрабавалі хоць у нейкай

меры дакладна вызначыць гэтую прапорцыю, г. зн. размеркаванне “беларускіх” і “рускіх” варыянтаў у мяшаным маўленні, хаця на працягу апошніх стагоддзяў былі праведзены шырокія палявыя доследы традыцыйных беларускіх дыялектаў. (Цыхун зайшоў так далёка, што нават стаў казаць, быццам сэнсу ў правядзенні буйнамаштабнага аналізу мяшанага маўлення Беларусі няма.) Погляд Мячкоўскай і Цыхуна, нібы трасянкавы тып мяшанага маўлення цалкам стантанны, раўнаважны сцвярдэнню, што існуюць дзве “асобныя” лінгвістычныя сістэмы, беларуская і руская, унутры размоўцаў, якія размаўляюць на “трасянке”. Нават безадносна да пытання пра бясспрэчнасць такой экспертызы гэтых аўтараў, падобная выснова здаецца неапраўданай у кантэксце вялікай прадстаўленасці мяшанага маўлення сярод мільёнаў размоўцаў (гл. на гэты конт: [Kittel, Lindner, Tesch, Hentschel 2010]). Да таго ж такая выснова супярэчыць таксама назіранню, зробленаму Мячкоўскай (хаця яна падзяляе агульную з Цыхуном пазіцыю наконт несістэмнасці беларуска-рускага мяшанага маўлення), што шматлікія індывідуумы ў Беларусі “актыўна валодаюць толькі адным ідыёмам – трасянкай”. Іншымі словамі, яны не гавораць ні на “чыстай” рускай мове, ні на “чыстай” беларускай, але неяк так, што пры сітуацыйнай патрэбе могуць з вялікай верагоднасцю зрабіць свае мяшанае маўленне больш “беларускім” ці больш “рускім”. Калі гэта так, то немагчыма зрабіць вынову, быццам яны валодаюць дзвюма асобнымі сістэмамі, беларускай і рускай, а трэба прызнаць, што яны валодаюць адной мяшанай сістэмай, якая, праўда, можа ўтварацца з розных складнікаў, доля якіх таксама розная. Гэтыя ідыялектальныя сістэмы могуць моцна адрознівацца ад індывідуума да індывідуума (асабліва калі іх разглядаць у

сукупнасці), але такія сістэмы не “хаатычныя”⁹, як сцвярджае Мячкоўская і іншыя. Гэта, дарэчы, таксама справядліва і ў стасунку да ўкраінска-рускага мяшанага маўлення, вядомага пад назвай “суржык”.

Прадстаўнік маладзейшай генерацыі беларускіх вучоных, І. Клімаў (гл. напрыклад: [Клімаў 2009]), займае цалкам інакшую пазіцыю па гэтым пытанні параўнальна са сваімі землякамі (магчыма, таксама ў сувязі з рэакцыяй на нашыя працы – напрыклад: [Hentschel, Tesch 2006; Hentschel 2008a; Hentschel 2008b]). Ён адносіць “мяшаныя праявы” (этымалагічна) беларускіх і рускіх элементаў да двух асноўных феноменаў: да мяшанай сістэмы паўдыялекта, з аднаго боку, і да вобласці “хаатычнай і бессістэмнай” мяшанкі беларускай і рускай моў, з іншага боку; толькі для апошняй з’явы ён жадаў бы зарэзерваваць тэрмін “трасянка”. Гэта карэлюе з раней сфармуляваным дапушчэннем [Hentschel, Tesch 2006; Hentschel 2008; Hentschel 2008a], праілюстраваным, праўда, адзінкавымі прыкладамі, што мяшанае беларуска-рускае маўленне толькі часткова з’яўляецца прадуктам спантаннага мяшання (якое, тым не менш, не павінна быць “хаатычным” ва ўласным сэнсе гэтага слова), а часткова заснавана на канвенцыяналізаваным мяшанні. Што адсутнічае ў Клімава, дык гэта ўзоры і крытэрыі – як адрозніваць гэтыя дзве крыніцы варыяцый, вылучаныя ім.

На нашу думку, Клімаў з поўным правам (паслядоўнічаючы нямецкай традыцыі дыялектных

⁹ Гэтае выкарыстанне слоў “хаас” ці “хаатычны”, зразумела, робіцца не ў навуковым значэнні, а мае пеяратыўную канатацыю, якая нібы ставіць мяшанае маўленне ў адзін кантэкст з паджынамі ці крэоламі, хаця ў ім не існуе тыповых структур паджына ці крэола (параўн.: [Hentschel, Tesch 2006; Hentschel 2008; Hentschel 2008a]).

доследаў) змяшчае паўдыялект паміж традыцыйнымі беларускімі вясковымі дыялектамі і “дахам” над імі ў выглядзе літаратурнай мовы (у якасці яе выступае руская мова, што дамінуе на Беларусі ўжо больш за сто гадоў). Аднак, па-першае, сумнеўна, што такія мяшаныя паўдыялект мае “ўсебеларускі” характар (што сам адзначае). На падставе апісанай ролі беларускіх дыялектаў трэба было б хутчэй чакаць арэальных адрозненняў ці варыяцый пры нівеляванні асаблівасцяў. Па-другое, сумнеўна, ці можна тут бачыць непарыўнае развіццё паўдыялектнай сістэмы на працягу апошняга стагоддзя. Пасля дэмаграфічных змен у Беларусі з часоў Другой сусветнай вайны не варта чакаць непарыўнага развіцця такой сістэмы. Пэўнае значэнне тут маюць масавая ўрбанізацыя, шырокі наплыў мігрантаў з вёскі ў гарады, а таксама празмерна выраслая роля рускай мовы ў гарадскіх асяродках, якія былі амаль цалкам разбураны ў часы Другой сусветнай вайны. У прыватнасці, можна дапушчаць, што ва ўсходняй частцы Беларусі, якая належала Савецкаму Саюзу да Другой сусветнай вайны яшчэ да яе было ва ўжытку нейкае беларуска-рускае мяшанае маўленне, але пры гэтым існавала і вялікая “камунікацыйная прастора” для беларускіх дыялектаў на вёсцы. (Захад жа краіны тады знаходзіўся пад “дахам” польскай мовы.) У прынцыпе, феномены беларуска-рускай (ці руска-беларускай) інтэрферэнцыі ў выглядзе мяшанага маўлення былі вельмі падобныя структурна – і да Другой сусветнай вайны (на ўсходзе) і пасля яе (па ўсёй краіне). Аднак з прычыны драматычных сацыяльных змен у выніку Другой сусветнай вайны і індустрыялізацыі ды ўрбанізацыі пасля яе наўрад ці магчыма зыходзіць з ідэй

непарыўнага развіцця мяшанага паўдыялекта (ці якога-небудзь іншага лекта) або адпаведнага ўзуса¹⁰ з больш ці менш стабільнай частотнасцю долі беларускіх і рускіх варыянтаў – у шырокім дыяпазоне магчымых структурных з’яў.

5. Некаторыя высновы для далейшага даследавання

Пасля вышэйсказанага трэба лічыць, што для беларуска-рускага мяшанага маўлення хутчэй няма адзінага, сталага “ўзуса” па ўсёй Беларусі. Аднак гэта не выключае, што пры шэрагу абставін адзін з канкуруючых варыянтаў пераможа па ўсёй краіне. Адносна комплекснага ўнутранага сацыяльнага вымярэння трэба прымаць, што складанне нормаў ужывання паводле Мілрой [Milroy 1980] ідзе хутчэй у асобных сацыяльных сетках, чым ў сацыяльных шыхтах. Пры гэтым яны характэрызуюцца не толькі дыястратычнымі фактарамі (адукацыя, занятак, сацыяльнае становішча і г. д.) і дыяфазічнымі фактарамі (тыповыя сітуацыі маўлення), але таксама і прасторавай фіксацыяй. Даўнз указвае, што “лінгвістычны бок любой моўнай разнавіднасці [...] – гэта тэндэнцыя да групавання (*clustering*) унутры нейкага кантынума” [Downes 1984, 28]; блізка выказваецца і Гірац: “разнавіднасці характэрызуюцца пукамі супольных рыс” [Geeraerts 2009, 253]; Берута кажа нарэшце

¹⁰ З іншага боку, вельмі верагодна, што – як прымаюць Клімаў і Ёфе [Ioffe 2003], але інакш за Цыхуна – ужо на вёсцы адбылася пэўная канвенцыяналізацыя мяшанага маўлення, якое часткова націснула дыялекты. (Традыцыйныя дыялектолагі ахвотна кажуць пра такія феномены). Ва ўсялякім выпадку, нашыя даследаванні [Генчаль 2010 (*в печати*)] выразна паказваюць, што людзі, якія правялі сваё дзяцінства на вёсцы і потым пераехалі ў горад, вельмі схільныя думаць, што сутыкнуліся з мяшаным маўленнем як варыянтам перыяснай моўнай сацыялізацыі.

пра “кантынум з групаваннямі” [Berutto 2009, 236]. З прычыны адсутнасці выразных межаў у разнавіднасцях такога кантынума (не толькі таго, што прадстаўлены ў беларускай лінгвістычнай прасторы), гэтыя груповаванні могуць быць вызначаны толькі эмпірычна-колькасна, г. зн. шляхам разгляду прэферэнцый таму ці іншаму варыянту ў розных лінгвістычных сітуацыях. У святле папярэдняга абмеркавання гэтыя варыянты ў беларускай лінгвістычнай прасторы, г. зн. у мяшаным беларуска-рускім маўленні, могуць паходзіць з беларускіх дыялектаў, беларускай літаратурнай мовы, а таксама з рускай літаратурнай мовы ці нелітаратурных разнавіднасцяў рускай мовы [Hentschel 2008a, 170-174]. Апрача таго, трэба таксама звяртаць увагу на тое, што варыянты з беларускіх дыялектаў не заўжды падобныя да варыянтаў беларускай літаратурнай мовы, а часам паказваюць большую блізкасць да рускіх формаў (гл., напрыклад: [Ramiza 2008, 316-320]). Трэба таксама лічыць, што з магчымасцю пэўнай разнастайнасці нормаў ва ўжыванні, як гэта здараецца ў “старых” дыятыпічных (дыялектных) структурах. Аднак пра існаванне ці неіснаванне такога дыятыпічна-дыястратычна-дыяфазічнага ўзуса і такой разнавіднасці мяшанага беларуска-рускага маўлення можна казаць толькі пасля таго, як яно будзе эмпірычна разгледжана ў поўным аб’ёме, як гэта ўласціва традыцыйнай дыялекталогіі. Той факт, што беларускае мовазнаўства, тым не менш, яшчэ не правяло такой працы, не здзіўляе, па-першае, з прычыны далёка ідучага грэбавання мяшаным маўленнем як “сапсаванай беларускай мовай” ці “сапсаванай рускай мовай”, па-другое, з-за адсутнасці метадалагічна развітай сацыялінгвістыкі і, па-трэцяе, з-за зразумелай зацікаўленасці многіх беларускіх мовазнаўцаў у

адраджэнні беларускай літаратурнай мовы¹¹. Апрыёрная адмова ў сістэмнасці мяшанаму беларуска-рускому маўленню, на якім гавораць мільёны чалавек – гэта, у кожным разе, паспешлівая, хутчэй дагматычная выснова, якая грунтуецца на структуралісцкім уяўленні пра мову як “самадастатковую сістэму” і пра мяшанае маўленне як вынік кантакта паміж дзвюма такімі сістэмамі. Такое ўяўленне занадта вузкае.

Перш за ўсё ў мяшаным беларуска-рускім маўленні трэба як мага шырэй даследваць, якія заканамернасці ў прэферэнцыі тых або іншых (беларускіх ці рускіх) варыянтаў узнікаюць у выніку дзеяння розных лінгвістычных чыннікаў. Іншымі словамі, трэба паспрабаваць вызначыць колькасныя тэндэнцыі (субежнасці, групаванні) у размеркаванні розных варыянтаў гэтых акалічнасцяў. Далей трэба прааналізаваць, ці ахопліваюць такія мадэлі размеркавання ўсю беларускую моўную прастору ці толькі яе частку, і ці выяўляюць яны абмежаванні ў стасунку да сацыяльных крытэрыяў. Гэта мусіць стаць задачай наступных даследаванняў, на што скіраваны навукова-даследчы праект “Die Trasyanka in Weißrussland – eine „Mischvarietät“ als Produkt des weißrussisch-russischen Sprachkontakts. Sprachliche Strukturierung, soziologische Identifikationsmechanismen und Soziökonomie der Sprache” (“Беларуская трасянка – мяшаная мова як прадукт беларуска-рускіх моўных кантактаў: Яе лінгвістычныя структуры, механізмы сацыялагічнай ідэнтыфікацыі і сацыяэканомія мовы”). Праект узначальваецца аўтарам і Бернхардам Кіталем (з Цэнтра по методологіі сацыяльных

¹¹ Не выпадкова, што рэформа беларускага правапісу апошнія гады стварыла шмат клопату і выклікала вялікія спрэчкі ў Беларусі.

наук Альдэнбургскага ўніверсітэта) і праводзіцца ў супрацоўніцтве з Беларускім дзяржаўным універсітэтам (Сяргей Запрудскі, кафедра гісторыі беларускай мовы, і Давід Ротман, Цэнтр сацыялагічных і палітычных даследаванняў); фінансаванне праекту аказаў фонд “Volkswagen” (Германія).

ЛІТАРАТУРА

- Генчель, Г. (в печати): Некоторые различия и сходства в смешанной белорусско-русской речи в разных городах и у разных говорящих (Paper read on the 5th International Congress of Belarusian Studies, Minsk, May 2010, to appear in the congress volume.)
- Клімаў, І. П. Трансфармацыя беларускіх дыялектаў: Тэарэтычныя перспектывы даследавання // Беларуская мова ў культурнай і моўнай прасторы Славіі: Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі, Мінск, 24-25 лістапада 2009 г. Мінск, 2009. – С. 250-254.
- Курцова, В. М. Стан дыялектнага маўлення ў другой палове XX ст. і яго месца ў сістэме сельскіх сацыяльна-камунікатыўных зносін // Скарбы народнай мовы: Дыялекталагічны зборнік. Мінск, 2005. – С. 226-250.
- Лисковец, И. Русский и белорусский языки в Минске: проблемы билингвизма и отношения к языку: [рукопись неопубл. диссерт. ... канд. филол. наук, Европейский университет в С.-Петербурге] С.-Петербург, 2005.
- Мечковская, Н. Б. Типы трасянки в зависимости от генезиса белорусско-русских идиолектов: (ареальные факторы и языковая биография человека) // Мова; Літаратура; Культура: Матэрыялы V Міжнароднай навуковай канферэнцыі: (Да 80-годдзя праф. Л. М. Шакуна), Мінск, 16-17 лістапада 2006 г. Мінск, 2007. – С. 39-45.

- Мечковская, Н. Б. Трасянка в континууме белоруско-русских идиолектов: Кто и когда говорит на трасянке? // Smulkowa E., Engelking A. (red. nauk.). *Pogranicza Białorusi w perspektywie interdyscyplinarnej* = Памежжы Беларусі ў міждысцыплінарнай перспектыве. Warszawa, 2007a. – С. 27-57.
- Мячкоўская, Н. Б. Трасянка ў кантэксце беларуска-рускіх ідэалектаў: хто і калі размаўляе на трасянцы? // *Веснік БДУ: Серыя 4: Філологія; Педагогіка; Журналістыка*. 2007. № 1. – С. 91-97.
- Цыхун, Г. А. «Трасянка» як аб'ект лінгвістычнага даследавання // *Беларуская мова ў другой палове ХХ стагоддзя; Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі*: (Мінск, 1997). Мінск, 1998. – С. 83-89.
- Цыхун, Г. А. Крэалізаваны прадукт: (трасянка як аб'ект лінгвістычнага даследавання) // *Arche=Пачатак Скарына: Аналітыка; Эсэістыка; Крытыка; Рэцэнзіі*. 2000. № 6. – С. 51-58.
- Barbiers, S. Language and space: Structuralist and generative approaches // Auer, P., Schmid, J. E. (eds.) *Language in space*. Vol. 1: Theories and methods. Berlin etc., 2009. – P. 125-142.
- Berutto, G. Identifying dimensions of linguistic variation in a language space // Auer, P., Schmid J. E. (eds.) *Language in space*. Vol. 1: Theories and methods. Berlin etc., 2009. – P. 226-241.
- Boye, K., Engberd-Pedersen E. Introduction // Boye, K., Engberd-Pedersen E. (eds.), *Language usage and language structure*. Berlin; New York, 2010. – P. vii-xiii.
- Coseriu, E. *System, Norm und Rede* // Coseriu, E. *Sprache. Strukturen und Funktionen*. (3. Auflage). Tübingen, 1979.
- Cychun, H. Białoruski wariant języka kreolizowanego (trasianka) // *Acta Universitatis Lodziensis: Folia linguistica*. 1999. T. 38. – S. 3-10.

- Downes, W. *Language and society*. Cambridge, 1984.
- Geerarts, D. Schmidt redux: How systematic is the linguistic system if variation is rampant // Boye, K., Engberd-Pedersen E. (eds.), *Language usage and language structure*. Berlin; New York, 2010. – P. 237-262.
- Ioffe, G. Understanding Belarus: Questions of Language // *Europe-Asia Studies*. 2003. Vol. 55. No. 7. – P. 1009-1047.
- Kittel, B., Lindner, D., Tesch, S., Hentschel, G. Mixed language usage in Belarus. The sociostructural background of language choice // *International Journal of the Sociology of Language* 2010. Vol. 206. – P. 47-71.
- Langacker, R. W. How not do disagree: The emergence of structure from usage // Boye, K., Engberd-Pedersen E. (eds.), *Language usage and language structure*. Berlin; New York, 2010. – P. 107-144.
- Harder, P. The status of linguistic facts: Rethinking the relation between cognition, social interaction and utterance from a functional point of view // *Mind and Language*. 2003. Vol. 18/1. – P. 52-76.
- Hock, H. H. *Principles of historical linguistics*. (2nd edition) Berlin, 1991.
- Hopper, P. J. *Emergent grammar* // M. Tomasello (ed.): *The new psychology of language: Cognitive and functional approaches to language structure*. Mahwah, NJ / London, 1998. – P. 155-175.
- Hentschel, G. On the development of inflectional paradigms in Belarusian Trasyanka: The case of demonstrative pronouns // Hentschel, G., Zaprudski, S. (eds.), *Belarusian Trasyanka and Ukrainian Surżyk: Structural and social aspects of their description and categorization*. [= *Studia Slavica Oldenburgensia* 17] Oldenburg, 2008. – P. 99-133.
- Hentschel, G. Zur weißrussisch-russischen Hybridität in der weißrussischen „Trasyanka“ // P. Kosta & D. Weiss (Hg.),

- Slavistische Linguistik 2006/2007. [= Slavistische Beiträge 464], 2008a. – P. 169-219.
- Hentschel, G., Kittel B. Zu Urteilen von Weißrussen über die Verbreitung „ihrer Sprachen“ im Lande // Wiener Slawistischer Almanach. (2011) Band 67 (in press).
- Hentschel, G., Tesch, S. "Trasjanka": Eine Fallstudie zur Sprachmischung in Weißrussland // Stern, D., Voss, C. (eds.): Marginal Linguistic Identities: Studies in Slavic Contact and Borderland Varieties. Wiesbaden, 2006. – P. 213-243.
- Milroy, L. Language and social networks. Oxford, 1980.
- Ramza, T. Die Evolution der Trasjanka in literarischen Texten // Zeitschrift für Slawistik. 2008. Bd. 53/3. – P. 305-325.
- Romaine, S. Language in society. An introduction to sociolinguistics. Oxford, 1994.
- Selinker, L. Interlanguage // International review of applied linguistics. 1972. Vol. 10-3. – P. 209-233.
- Saussure, F. de. Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft. Berlin, 1967.
- Tsykhun, H. The linguistic situation and mixed language forms in Belarus // Törnquist-Plewa, B. (ed.) History, language and society in the borderlands of Europe: Ukraine and Belarus in focus. Malmö, 2006. – P. 61-75.
- Trubetzkoy, N. Essai d'une théorie des oppositions phonologiques // Journal de Psychologie. 1936. Vol. 33. – P. 5-18.
- Trudgill, P. Dialects in contact. Oxford, 1986.
- Weinreich, U. Is a structural dialectology possible? // Word. 1954. Vol. 14. – P. 388-400
- Zapрудski, S. In the grip of replacive bilingualism: the Belarusian language in contact with Russian. In: International Journal of the Sociology of Language. 2007. Vol. 183. P. 97-118.

Вольга Гушчава

ЛАКАЛЬНАСЦЬ ЯК ІНТЭГРУЮЧЫ ФАКТАР НА ПАМЕЖЖЫ

Сацыёлагі, якія займаюцца даследваннем вёскі, заўсёды падкрэсліваюць вялікую ролю лакальнасці ў свядомасці яе жыхароў, паколькі яна ў значнай ступені вызначае іх успрыняцце навакольнага свету, з'яўляецца пунктам суаднясення, асноўнай крыніцаў ведаў, вопыту, ацэнак, забяспечвае пачуццёпсіхалагічнага камфорту ад існавання ў асвоенай, бяспечнай прасторы сярод асвоеных рэчаў і людзей паводле спадзеку вызначанага, санкцыянаванага традыцыяй, ладу жыцця.

Сярод галоўных фактараў, з якіх складаецца лакальнасць, звычайна называюць сацыяльныя сувязі і сферу ідэй (каштоўнасцей, сімвалаў, суб'ектыўных інтарэсаў). Паколькі разгледзець увесь спектар праблематыкі ў такім кароткім дакладзе будзе немагчыма, я хацела б больш падрабязна закрануць наступныя аспекты: як нашыя інфарманты ўяўляюць сабе канцэпты "свой-чужы", як гэты канцэпт, а таксама сістэма каштоўнасцей маніфестуюцца ў выказваннях інфармантаў, якое стаўленне ў нашых інфармантаў да культурнага цэнтра.

Важнай для жыхара вёскі, сусвет якога часцей за ўсё абмяжоўваецца ёй і некалькімі вёскамі ў наваколлі,

АКТУАЛЬНЫЯ ПРАБЛЕМЫ ПАЛАНІСТЫКІ

2010

Сборнік навуковых артыкулаў

Выдаецца з 2006 года

Пад рэдакцыяй

С.А. Важнік, А.А. Кожынава

Мінск
«Медисонт»
2011